

HOOFDSTUK 4.

Zijn Vlaamse partijen makelaars of ideologen? Een onderzoek op basis van de inhoudelijke opvattingen van partijleden¹

Nicolas Bouteica, Carl Devos & Nicolas Van de Voorde

1. Inleiding

Een van de belangrijkste taken van politieke partijen is de programmatische functie. Daarover gaat dit hoofdstuk. Partijen lanceren voorstellen om problemen op te lossen, stellen die voor aan de kiezers en gaan ermee om de tafel zitten als ze betrokken worden bij regeringsonderhandelingen. In de literatuur onderscheidt men grosso modo twee manieren waarop politieke partijen met die programmatische functie omgaan: inhoudelijk polariseren of consensusgerichte posities innemen.² Welke strategie vanuit democratisch oogpunt de beste is, blijft onderwerp van debat. Het oordeel of partijen al dan niet een inhoudelijke crisis beleven, hangt dan ook samen met de rol die partijen in een democratie moeten spelen.

De voorstanders van de polariserende aanpak stellen dat partijen voldoende duidelijke keuzes moeten aanbieden omdat enkel op die manier kiezers hun macht kunnen gebruiken. Als partijen allemaal hetzelfde zeggen, maakt het immers weinig uit voor wie je stemt. Het zullen uiteindelijk de partijen zijn die onder elkaar bedisselen welk beleid er gevoerd zal worden. Als partijen daarentegen zeer verschillende beleidsvoorstellen voorleggen, kan de kiezer ten volle zijn rol spelen door zeer duidelijk aan te geven in welke richting hij of zij de samenleving wil zien evolueren. Vanuit dit oogpunt bekeken boeten partijen dus aan democratische meerwaarde in als ze kiezen voor een grijze, consensusgerichte aanpak.

De voorstanders van gematigde inhoudelijke verschillen wijzen dan weer op de instabiliteit die grote inhoudelijke divergentie met zich meebrengt. Het is immers makkelijker

om te besturen met partijen die inhoudelijk op elkaar lijken dan met partijen die heel uiteenlopende posities innemen.³ Van partijen wordt dan ook verwacht dat ze geen te radicale voorstellen doen die al te veel afwijken van de andere partijen. Volgens die visie is inhoudelijke grijsheid dus geen kenmerk van partijen in crisis. Integendeel, door te zorgen voor stabiliteit leveren consensusgerichte partijen een belangrijke bijdrage aan onze democratie.

Welke keuze maken de Vlaamse partijen? Zijn ze eerder polariserend of consensusgericht? Met andere woorden, sluiten ze eerder aan bij het ideaaltipe van de ideologische of bij dat van de makelaarspartij (*brokerage party*)? Volgens dat laatste is de inhoudelijke strategie van partijen vooral gericht op het bewerkstelligen van consensus tussen partijen (= externe homogeniteit) en doen inhoudelijke conflicten zich eerder binnen dan tussen partijen voor (= interne heterogeniteit). Binnen de partijen wordt al aan conflictresolutie gedaan nog voor een partij een publiek standpunt inneemt. Daartegenover staat het ideaaltipe van de ideologische partij, die het conflict en het verschil in de verf wil zetten (= externe heterogeniteit) en intern nauwelijks verdeeld is over de eigen standpunten (= interne homogeniteit).⁴

In dit hoofdstuk trachten we via een analyse van de partijleden te achterhalen bij welk van beide ideaaltipes Vlaamse partijen het meest aansluiten. Een onderzoek van de interne homogeniteit van partijen via de studie van hun leden ligt voor de hand. Maar ook over de externe homogeniteit kan een blik in de buik van de partij ons iets leren. We mogen er om diverse redenen immers van uitgaan dat partijposities en de inhoudelijke posities van partijleden in grote lijnen overeenkomen. Zo gaan partijen op zoek naar leden met standpunten die overeenstemmen met de partijvisie. Partijen willen door de kiezer immers herkend worden aan de hand van hun partijprogramma, maar evenzeer aan de hand van de partijambassadeurs die die boodschap uitdragen.⁵ De leden spelen ook een steeds belangrijkere rol in de interne besluitvorming van partijen.⁶ Verschillende onderzoekers⁷ wijzen erop dat dit ook geldt voor de partij-ideologie. Leden staan mee aan het roer wanneer de partijkoers wordt uitgezet. Partijleden worden doorgaans ook lid van een partij waarvan de standpunten overeenstemmen met hun persoonlijke overtuigingen.⁸ Uit Hoofdstuk 2 weten we dat ongeveer 70% van de hier onderzochte leden aangeeft dat ideologische motieven meespeelden om lid van een politieke partij te worden. Dat versterkt nog eens de idee dat er overeenstemming bestaat tussen de partij-ideologie en die van de leden.

2. Externe en interne homogeniteit

Zoals gesteld, gaat het makelaarsmodel op inhoudelijk vlak uit van externe homogeniteit en interne heterogeniteit; het model van de ideologische partij gaat uit van externe heterogeniteit en interne homogeniteit.⁹ Daarom bestuderen we de inhoudelijke verschillen tussen partijleden van Vlaamse partijen en die tussen de partijleden van dezelfde partij. Als Vlaamse partijen meer overhellen naar het makelaarsmodel zullen de inhoudelijke verschillen tussen partijleden van verschillende partijen beperkt zijn en die tussen leden van dezelfde partij groot. Als het ideologische model van toepassing is, zullen de inhoudelijke verschillen tussen partijleden van verschillende partijen groot zijn en die binnen dezelfde partij beperkt.

Het debat over verschillen tussen partijen wordt doorgaans gevoerd op het niveau van de partijen¹⁰ (bv. Budge & Klingemann, 2001), niet op dat van partijleden. Verwachtingen die we hier naar voren schuiven over inhoudelijke verschillen tussen partijleden zijn dan ook grotendeels op die literatuur gebaseerd.

2.1 Externe verschillen

In de literatuur over inhoudelijke verschillen tussen partijen is de overheersende idee dat er sprake is van ideologische convergentie. Politieke filosofen zoals Aron,¹¹ Bell,¹² Lyotard,¹³ Fukuyama¹⁴ en Kolakowski¹⁵ benadrukken al sinds de jaren 1950 dat elk diepgaand ideologisch debat verdwenen is omdat er geen alternatief meer lijkt te bestaan voor de liberale vrijemarktdemocratie (zie hiervoor o.a. Sanders 2008). Maar ook politieke wetenschappers spreken allang over afgenomen partijverschillen. Dat kwam eerst tot uiting in het werk van Downs,¹⁶ maar vooral in het *catch-all*-partijmodel van Kirchheimer.¹⁷ Volgens die Duitse politicoloog richtten partijen zich vanaf de jaren 1960 niet langer op een welbepaalde sociale klasse (de zogenaamde *classe gardée*) zoals massapartijen deden, maar gingen ze veel breder gaan rekruteren. Partijen verdedigden niet langer afgebakende groepen binnen de samenleving zoals bijvoorbeeld de arbeidersklasse, maar richtten zich op alle lagen van de bevolking. Om dat te bewerkstelligen, moesten ze de scherpe kantjes van hun ideologische verhaal vijlen. Als gevolg daarvan trad dan weer ideologische convergentie op tussen partijen.

Ook de vele partijmodellen die na het *catch-all*-model volgden, benadrukten steeds het dalende belang van inhoudelijke tegenstellingen. Zowel de electoraal-professionele partij,¹⁸ de *cartel party*¹⁹ als de recentere *media-* of *business firm*-partij²⁰ wijst op af-

nemende programmatische verschillen. Enkel het model van de nichepartij laat nog ruimte voor inhoudelijke divergentie. Dat soort partijen onderscheidt zich immers van de rest door net geen centrumgerichte koers te varen.²¹

De convergentietendens wordt ook betwist door theoretici die stellen dat het electoraal onverstandig is om te convergeren naar het centrum²² en door hen die stellen dat de klassenverschillen, waarop de convergentie-auteurs zich meestal baseren, afgenomen zijn.²³ Maar ook empirische analyses van partijprogramma's lijken dat te bevestigen. Zowel internationaal²⁴ als Belgisch²⁵ onderzoek toont aan dat er nog inhoudelijke verschillen bestaan tussen partijen en dat die op het ene moment duidelijker zichtbaar zijn dan op het andere.

Als die inhoudelijke verschillen nog bestaan, zijn er goeie redenen om aan te nemen dat die tussen partijleden nog sterker tot uiting zullen komen dan tussen partijprogramma's. Partijprogramma's zijn immers de veruitwendiging van een inhoudelijk compromis tussen partijelites, vooral *office seekers*, en de partijbasis, vooral *policy seekers*. Partijprogramma's houden het midden tussen de softere partijtop, die mikt op het brede electoraat, en de extremere positie van de partijmilitant.²⁶ Partijleden zijn over het algemeen ideologische puristen en zijn veel minder dan de partijleiders geïnteresseerd in het winnen van verkiezingen.²⁷

May²⁸ verwoordde deze gedachte ook in zijn *law of curvilinear disparity*. Volgens die wet zou de partijelite, om haar kans op verkiezingssucces te vergroten, gematigde posities innemen die aansluiten bij zo veel mogelijk kiezers. Partijleden die niet tot die elite behoren zouden daarentegen vooral door ideologie gedreven worden en veel meer vasthouden aan de traditionele scherpe principes. Over het algemeen wordt aangenomen dat partijleden ideologisch standvastiger zijn dan de partijleiding, die inhoudelijk flexibeler is om zo verkiezingen te winnen en tot de regering te kunnen toetreden.²⁹ Die verwachting blijft plausibel, ook al levert het empirisch onderzoek naar die wet van May weinig steun op.³⁰

2.2 Interne verschillen

Volgens den Ridder³¹ hebben partijen diverse redenen om interne eensgezindheid na te streven. Ze wijst op de electorale, organisatorische en bestuurlijke voordelen van interne homogeniteit. Electoraal gezien is eensgezindheid belangrijk omdat partijen herkenbaar moeten zijn voor kiezers om succes te kunnen hebben. Daarom is het be-

langrijk om niet te veel tegenstrijdige signalen uit te sturen over de posities van de partij. Bovendien kan onzekerheid ontstaan over de mate waarin een partij kan leveren wat ze belooft als kiezers de indruk krijgen dat de partij verdeeld is over heel wat kwesties. Gaan ze m.a.w. doen wat ze beloven als er intern geen duidelijke eensgezindheid is over de weg die men wil inslaan?

In de politiek geldt de gouden regel dat ruziemakende partijen door de kiezer worden afgestraft. Maar ook organisatorisch is eensgezindheid een troef voor partijen aangezien het de interne besluitvorming vergemakkelijkt. Op bestuurlijk vlak zorgt eensgezindheid binnen de partij ervoor dat gemaakte afspraken en regeringsbeloftes kunnen worden doorgevoerd en niet op intern verzet stuiten. Het bewerkstelligt ook het coalitiepotentieel van een partij aangezien regeringspartners niet hoeven te vrezen dat afspraken niet zullen worden nagekomen.

Ondanks de vele voordelen van inhoudelijke samenhangigheid zijn politieke wetenschappers het erover eens dat politieke partijen geen monolitische structuren zijn waarbinnen alle neuzen in dezelfde richting wijzen.³² Politieke partijen bestaan uit facties of stromingen die verschillende doelstellingen nastreven. Die visie komt overeen met het model van de *catch-all*-partij,³³ dat sinds de jaren 1960 als het dominante partijmodel naar voren wordt geschoven. In dat model staat centraal dat partijen leden met uiteenlopende belangen trachten te bundelen binnen één organisatie. Ideologische verschillen tussen leden van dezelfde partij zijn hiervan het logische gevolg. Dat is fundamenteel verschillend met de massapartijen, die voor WO II dominant waren en zich expliciet richtten op één bepaalde bevolkingsgroep (bv. arbeiders). Ideologie was binnen de massapartij veel belangrijker en doordat men de belangen verdedigde van een duidelijk afgebakende groep burgers was de inhoudelijke eensgezindheid ook veel groter. Bovendien droegen massapartijen die ideologie ook heel sterk uit. Via hun organisaties (scholen, jeugdbewegingen, kranten, vakbonden...) trachtten massapartijen hele bevolkingsgroepen te 'indoctrineren'.³⁴

Die socialisatiefunctie³⁵ zou evenwel aan erosie onderhevig zijn. Het is niet ondenkbaar dat het functieverlies van partijen zo groot is dat zelfs de eigen leden niet meer op dezelfde manier over politieke problemen denken als hun partij. Onderzoek toont bijvoorbeeld aan dat partijen onder hun leden heel wat 'misfits' hebben, die lid blijven van de partij ondanks het feit dat ze denken dat hun overtuigingen niet stroken met de partijvisie.³⁶

2.3 Makelaars of ideologen?

Op basis van de bovenstaande literatuur is dus niet eenduidig op te maken of partijleden van verschillende partijen al dan niet inhoudelijk verschillende posities zullen innemen, maar kan wel aangenomen worden dat er inhoudelijke verschillen tussen leden binnen eenzelfde partij bestaan. Het is m.a.w. te verwachten dat het Vlaamse partijsysteem bestaat uit partijen die eerder overhellen naar het makelaarsmodel dan naar het ideologische model. Dat sluit ook aan bij de *catch-alliseringstrend* die West-Europese democratieën sinds de jaren 1960 kenmerkt.³⁷

De *catch-all*-partij tracht partijleden en kiezers met uiteenlopende verzuchtingen te vangen binnen een partij en vijlt daarvoor scherpe kantjes van het ideologische profiel af. Dat komt sterk overeen met de makelaarspartij, die gekenmerkt wordt door externe heterogeniteit en interne homogeniteit. De *catch-all*-partij verving de massapartij, die één groep vertegenwoordigde en daartoe scherp afgelijnde beleidsverwachtingen formuleerde. Die massapartijen waren m.a.w. bij uitstek ideologische partijen.

De algemeen veronderstelde *catch-alliseringstrend* versterkt dus de verwachting dat de Vlaamse partijen eerder makelaars zijn. Massapartijen behoren immers tot het verleden. Een uitzondering is te verwachten voor de zogenaamde nichepartijen, die geen centrumgerichte koers varen.³⁸ Op basis van hun oorsprong kunnen vooral Groen en N-VA als nichepartijen gekenmerkt worden.

3. Data en methode

Om de externe en interne inhoudelijke samenhang te achterhalen maken we gebruik van de opvattingen van de leden over elf kwesties. Die vragen werden gekozen op basis van een factoranalyse (zie appendix, Tabel 4.4) waarbij we vijf factoren konden detecteren: een sociaaleconomische dimensie, een communautaire dimensie, een moreel-ethische dimensie, een postmaterialistische dimensie en een globaliseringsdimensie. We voegen aan de analyse ook een extra vraag toe die niet werd opgenomen in de factoranalyse: een vraag over de zelfplaatsing van partijleden op een algemene links-rechtsschaal.

3.1 Externe verschillen

Om de verschillen tussen de leden van de verschillende Vlaamse partijen te analyseren, werd voor elke vraag een gemiddelde score berekend. De gemiddeldes werden berekend

op basis van de zelfplaatsing van de leden op 11-puntenschalen (0 tot 10). In vier van de elf gevallen moesten de respondenten zich daadwerkelijk op een 11-puntenschaal plaatsen. In zeven gevallen ging het om een 5-puntenschaal. Om de vergelijkbaarheid te vergemakkelijken werden de 5-puntenschalen omgerekend naar 11-puntenschalen. Dat maakte het ook mogelijk om tot een geaggregeerde score per onderliggende factor of dimensie te komen.

Diverse auteurs³⁹ benadrukken dat het belangrijk is om niet enkel de posities te bekijken die partijen over een bepaald thema innemen, maar ook het belang dat ze aan thema's hechten (*saliency*). Daarom gaan we na in welke mate er overlap bestaat in de thema's die partijleden van de verschillende partijen belangrijk vinden. Daarvoor gebruiken we een vraag waarbij respondenten uit een lijst moesten aangeven welke thema's de partij volgens hen prioritair moet aanpakken. De mate van overeenstemming wordt berekend aan de hand van de Pearson-correlatiecoëfficiënt (r) tussen alle partijen en paarsgewijs tussen twee partijen onderling. Als de leden van verschillende partijen dezelfde thema's in exact dezelfde mate belangrijk vinden, dan is $r = 1$. Hoe dichter r bij 1 zit, hoe meer partijleden van verschillende partijen op elkaar lijken m.b.t. de thema's die ze belangrijk vinden.

3.2 Interne verschillen

Om de positionele eensgezindheid onder partijleden te achterhalen, berekenden we op dezelfde vragen de agreementscore (A-score). Die A-score werd ook al in eerder onderzoek naar eensgezindheid gebruikt.⁴⁰ Ze werd ontwikkeld door van der Eijk.⁴¹ De A-score is beter geschikt dan de standaarddeviatie om de mate van overeenstemming van voorkeuren op ordinale schalen te meten. Ze houdt bovendien nadrukkelijk rekening met pieken op een specifieke schaalpositie en een scheve verdeling van scores.⁴² Bij een agreementscore van +1 is sprake van perfecte overeenstemming tussen de leden (alle respondenten nemen dezelfde positie in op de 11-puntenschaal); bij een score van 0 geldt perfecte verdeeldheid (respondenten zijn gelijk verdeeld over alle schaalposities); bij een score van -1 kunnen we spreken van volledige polarisatie (alle respondenten zijn over de uiterste schaalposities 0 en 10 verdeeld).⁴³

We proberen ook te achterhalen of de leden van eenzelfde partij dezelfde beleidsprioriteiten naar voren schuiven. Dit geeft ons de mogelijkheid om in te schatten wat de interne samenhang is op het vlak van *saliency*. We gebruiken daarvoor dezelfde data als in de *saliency*-benadering van externe verschillen.

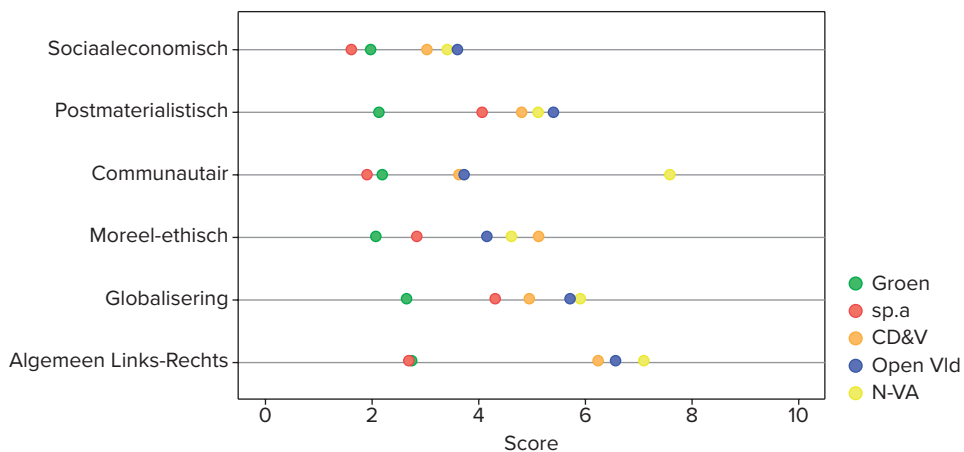
4. Resultaten

In de onderstaande paragrafen 4.1. en 4.2. gaan we na in welke mate de Vlaamse partijen eerder bij het makelaars- of ideologische model aansluiten. Daarvoor bekijken we eerst de verschillen tussen partijen. Daarna analyseren we de verschillen binnen partijen.

4.1 Externe verschillen⁴⁴

Op de *sociaaleconomische dimensie* verschillen de partijen significant van elkaar ($F = 128,11$; $p < 0,001$)⁴⁵ en wordt de klassieke links-rechtsindeling gerespecteerd. Leden van N-VA en Open Vld zitten het verst op rechts en schalen zich gemiddeld nagenoeg gelijk in ($p = 0,584$). Op links vinden we Groen en sp.a, waarbij opvalt dat de leden van sp.a gemiddeld linkser denken dan die van Groen ($p = 0,001$). CD&V bevindt zich in het midden tussen de meer linkse en rechtse partijen, maar leunt wel sterker aan bij die laatste twee. Dat versterkt het beeld dat CD&V een eerder centrumrechtse partij is. Dat laatste behoeft echter ook wat nuancering aangezien het opvalt dat de Vlaamse partijleden zich op sociaaleconomisch vlak eerder links situeren. De gemiddelde score op de sociaaleconomische breuklijn is 2,69 en zelfs de meest rechtse partij (Open Vld) bevindt zich met een score van 3,61 nog niet in de rechterhelft van het spectrum. Of we daarmee kunnen stellen dat de leden van de Vlaamse partijen op sociaaleconomische thema's links denken, is onzeker omdat de gehanteerde vragen eerder algemeen zijn. Dat vertaalt zich in een beperkte reikwijdte⁴⁶ van 20 procent. Verschillen tussen de partijen zijn dus vrij beperkt.

Figuur 4.1: Gemiddelde posities van partijleden op zes dimensies

Tabel 4.1: Verschillen tussen partijleden van verschillende partijen. Gemiddelde score per partij (min = 0, max = 10)

	Groen	sp.a	CD&V	Open Vld	N-VA	Gemiddelde
Sociaaleconomische dimensie	1,97	1,62	3,03	3,61	3,41	2,69
<i>Sociale klassenverschillen</i>	1,20	1,01	2,42	3,11	2,80	2,03
<i>Arbeidersstrijd voor gelijkwaardige positie</i>	2,04	2,96	3,64	4,09	4,02	3,36
Postmaterialistische dimensie	2,13	4,06	4,80	5,41	5,12	4,13
<i>Economische groei vs. milieubehoud</i>	2,49	4,67	5,59	6,01	5,63	4,68
<i>Economie vs. levenskwaliteit</i>	1,79	3,52	4,05	4,78	4,61	3,61
Moreel-ethische dimensie	2,07	2,84	5,12	4,16	4,60	3,68
<i>Vervolging softdrugs</i>	3,39	4,90	6,70	6,10	6,54	5,42
<i>Openstelling homohuwelijk</i>	0,89	1,66	3,95	2,91	3,49	2,52
<i>Moreel-ethische kwesties</i>	1,97	2,10	4,55	3,61	3,77	3,16
Communaire dimensie	2,19	1,91	3,65	3,72	7,58	4,20
<i>Graad staatshervorming</i>	3,05	2,57	4,77	4,59	7,73	4,87
<i>Vlaanderen onafhankelijk</i>	1,41	1,62	2,52	3,00	7,51	3,54
Globaliseringsdimensie	2,65	4,31	4,95	5,73	5,90	4,60
<i>Europese integratie</i>	3,00	4,49	4,15	4,47	4,72	4,09
<i>Migrantenstemrecht</i>	2,33	4,16	5,76	7,00	7,07	5,11
Algemene links-rechtsinschatting	2,72	2,69	6,25	6,58	7,10	5,06

Ook op de *communaire dimensie* verschillen de partijen significant van elkaar ($F = 891,77$; $p < 0,001$). In vergelijking met de sociaaleconomische breuklijn zijn de verschillen tussen partijen veel groter (reikwijdte = 57 procent). Daar zorgen vooral de N-VA-leden voor. Als we teruggrijpen naar onderliggende vragen stellen we vast dat enkel N-VA'ers voor een onafhankelijk Vlaanderen zijn, de rest is daar sterk tegen gekant. In dat opzicht is het natuurlijk belangrijk om op te merken dat de leden van het separatistische Vlaams Belang niet mochten worden bevroegd. Sp.a'ers en groenen verkiezen op het vlak van staatshervorming het status quo. Het verschil tussen beide partijen is ook niet significant ($p = 0,165$). Voor CD&V'ers en Open Vld'ers kunnen gerust nog wat meer bevoegdheden worden overgeheveld ($p = 0,989$). N-VA'ers blijken vooral te kiezen voor een onafhankelijk Vlaanderen binnen een confederale constructie.

Op de *moreel-ethische dimensie* zijn de partijleden in Vlaanderen eerder aan de progressieve zijde te situeren ($F = 293,48$; $p < 0,001$). Op geen enkele partij, ook CD&V (= 5,12) niet, kan eigenlijk het etiket conservatief worden gekleefd. Toch valt op dat er binnen die eerder progressieve grondstroom in het Vlaamse partijledenbestand twee blokken zijn. De meest progressieven zitten bij Groen en sp.a. Open Vld'ers, N-VA'ers en CD&V'ers zijn een stuk behoudsgezinder. Wanneer we naar de onderliggende vragen kijken vallen nog twee elementen op: de relatief repressieve houding van sp.a'ers ten aanzien van softdrugs en de progressieve houding van alle partijen ten aanzien van het homohuwelijk. Samengevat kunnen we stellen dat ook op moreel-ethisch vlak de verschillen eerder beperkt zijn (slechts 30 procent van de schaal is gevuld).

Op de *postmaterialistische dimensie* zijn de verschillen tussen de partijen erg klein ($F = 353,37$; $p < 0,001$). Enkel groenen wijken stevig af van de rest, waardoor de reikwijdte nog 33 procent bedraagt, maar voor de rest liggen de partijen op een kluitje bij elkaar. Daarbij valt op dat sp.a'ers dichter aansluiten bij de eerder conservatieve partijen dan bij Groen. Als economische groei en postmateriële waarden met elkaar in de weegschaal liggen, dan kiezen socialisten veel vaker voor economische groei dan de groenen. Ook CD&V, Open Vld en N-VA blijken economische groei lichtjes belangrijker te vinden dan leefmilieu en levenskwaliteit.

Op de *globaliseringsdimensie* zijn de verschillen opnieuw relatief beperkt ($F = 322,07$; $p < 0,001$). De reikwijdte bedraagt 32 procent. De meest linkse leden zitten net zoals op de postmaterialistische breuklijn bij Groen. Sp.a'ers zijn ook opnieuw een stuk rechtser en sluiten eerder aan bij het conservatieve peloton. Zo is de afstand tussen de leden van sp.a en Groen (1,66) ($p < 0,001$) gemiddeld groter dan de afstand tussen sp.a- en N-VA-leden (1,59) ($p < 0,001$). Die laatsten zitten nochtans het meest naar rechts op globaliseringskwesties. Al is het verschil tussen Open Vld en N-VA wel niet significant ($p = 0,670$).

Vooraf op het vraagstuk van het migrantenstemrecht zijn er grote meningsverschillen en loopt de reikwijdte op (47 procent). Groen-leden zijn sterke voorstanders van het stemrecht terwijl leden van Open Vld en N-VA sterk tegen dat stemrecht gekant zijn. CD&V'ers en sp.a'ers zitten daar ergens tussenin. Op het niveau van Europese integratie zijn de verschillen veel kleiner (reikwijdte 17 procent). Ook hier zijn de leden van Groen de grootste pleitbezorgers. De leden van de andere partijen zitten op een kluitje en zijn licht voorstander van meer Europese integratie. Daarbij merken we wel op dat de bevraging van de N-VA-leden dateert van 2012 en dat de partij ondertussen in 'eurorealistische' richting is geëvolueerd. Het is dus niet ondenkbaar dat de N-VA-leden vandaag voor nog meer spanning op deze dimensie zouden zorgen.

Alles bij elkaar genomen zorgt de globaliseringsdimensie samen met de communautaire dimensie voor de grootste verdeeldheid onder de Vlaamse partijleden. Indien we de antimigratiepartij Vlaams Belang in dit onderzoek hadden kunnen betrekken, dan was wellicht nog duidelijker geworden dat er heel wat meningsverschil bestaat tussen partijleden van verschillende partijen omtrent globaliseringsvraagstukken. Temeer omdat Vlaams Belang ook de meest eurokritische partij in Vlaanderen is.⁴⁷

Ten slotte is er de zelfpositionering op de algemene links-rechtsschaal ($F = 987,38$; $p < 0,001$). Zonder dat aangegeven werd op welke discussies die vraag betrekking heeft, valt op dat partijleden zich duidelijk verschillend positioneren. Het opinielandschap valt daarbij uiteen in een duidelijk links en rechts blok. Tussen de leden van de minst linkse partij, sp.a, en de minst rechtse, CD&V, gaapt een kloof van een grootteorde die we op de dimensies hierboven nooit terugvonden. Enerzijds liggen de antwoorden van sp.a'ers en groenen dicht bij elkaar en anderzijds die van CD&V, Open Vld en N-VA. Dit lijkt de vaststelling te ondersteunen die op het niveau van de kiezers reeds werd gemaakt: de partijen van de linkerzijde enerzijds en die van de rechterzijde anderzijds zijn communicerende vaten, maar de blokken wisselen onderling weinig kiezers uit.⁴⁸

Om inhoudelijke verschillen goed te kunnen inschatten, is het noodzakelijk om niet alleen de standpunten te bekijken, maar ook om na te gaan of partijleden van de verschillende partijen *dezelfde thema's benadrukken*. Tabel 4.2 beschrijft welke thema's voor de leden van de onderzochte partijen het belangrijkste zijn. Voor Groen steekt de bescherming van het leefmilieu met kop en schouders boven de rest uit. Maar ook onderwijs en armoedebestrijding zijn voor de groenen belangrijke thema's. Dat laatste thema schuiven ook sp.a'ers duidelijk naar voren, maar het belang dat men eraan hecht, verschilt significant van Groen ($p < 0,000$). Voor socialisten blijft werkgelegenheid het belangrijkste. Dat is ook zo voor christendemocraten. Het verschil tussen beiden is ook significant ($p = 0,011$). Daarnaast vinden de CD&V'ers dat hun partij werk moet maken van een stabiele economie, onderwijs en een begroting in evenwicht. Dat laatste punt wordt door CD&V'ers het meest van alle partijen als een belangrijk thema naar voren geschoven. Dat is opvallend aangezien begrotingsdiscipline traditioneel aan economisch conservatieve partijen zoals de liberalen wordt toegeschreven.⁴⁹ Het verschil met liberalen is hier evenwel niet significant ($p = 0,197$). Open Vld'ers hebben geen duidelijke prioriteit. Zowel werkgelegenheid, veiligheid als migratie is een belangrijk thema. Lagere belastingen wordt door de liberalen dan weer opvallend weinig als topprioriteit naar voren geschoven. Bovendien is het verschil met de leden van sp.a ($p = 0,298$) en CD&V ($p = 0,289$) op dit thema niet significant. Een aanzienlijk deel van de Open Vld-leden is ook uit op Vlaams zelfbestuur. N-VA'ers zeggen dat hun partij prioriteit moet geven

aan communautaire thema's en de inperking van migratie. Wat tegen de verwachtingen in zijn de sociaaleconomische thema's voor N-VA-leden geen topprioriteit.

Tabel 4.2: De twee belangrijkste doelen voor de partij in de ogen van de partijleden (percentage van de leden dat het betreffende doel als een van de twee belangrijkste prioriteiten naar voren schuift)

	Groen	sp.a	CD&V	Open Vld	N-VA
Volledig zelfbestuur voor Vlaanderen	1,29	2,06	7,06	14,09	51,37
Meer geld voor ontwikkelingssamenwerking	5,81	1,03	2,70	3,93	2,54
Onveiligheid bestrijden	2,47	5,66	13,66	24,02	13,84
Toevloed migranten halt toeroepen	1,51	6,69	12,31	21,48	23,40
Verdere stappen in de staatshervorming	1,40	1,03	5,86	3,93	27,37
Meer en betere kinderopvangmogelijkheden	2,69	2,23	2,85	3,00	2,03
Een goed ondernemersklimaat	3,01	3,26	13,66	18,24	10,68
Leefmilieu vrijwaren	64,95	6,69	6,91	3,93	2,75
Werkgelegenheid verzekeren	15,05	38,77	30,03	24,71	10,89
Bestrijden van armoede in Vlaanderen	33,44	20,58	11,11	4,62	4,37
Meer inspraakmogelijkheden voor de burger creëren	2,80	2,06	1,65	1,15	1,53
Verkeersveiligheid verhogen	7,31	2,57	2,40	1,39	0,81
De begroting in evenwicht houden	3,66	4,80	16,07	11,55	9,56
Integratie van migranten in onze samenleving	6,24	2,77	1,80	1,62	1,93
Pensioenen betaalbaar houden	3,55	16,64	12,46	9,47	5,09
Verlaging van de belastingen	2,15	8,06	8,11	11,78	3,56
Mobiliteit verbeteren	11,72	2,92	3,45	1,39	1,73
Het behoud van een stabiele economie	11,29	10,98	21,62	15,94	13,22
Zorgen voor goed onderwijs	23,44	17,32	21,77	7,16	10,89

Meer dan bij de positionele benadering komen verschillen tussen de partijen naar voren. Dit blijkt goed als we de partijdoelen bekijken die door meer dan 15 procent van de leden in de top twee werden geplaatst (zie donkergrijze cellen in Tabel 4.2). Enkel het thema werkgelegenheid wordt binnen vier partijen door minstens 15 procent van de leden als

een van de twee topprioriteiten naar voren geschoven. Al gelden ook daar grote verschillen. Zo vindt bijna 40 procent van de socialisten dit een belangrijk thema terwijl dat bij de groenen beperkt blijft tot 15 procent. Ook omtrent het belang van onderwijs bestaat onder de leden van linkse partijen en CD&V tot op zekere hoogte overeenstemming. Voor de rest zijn vooral verschillen te zien. Dat is het meest duidelijk op de thema's milieu en Vlaamse onafhankelijkheid. Beide thema's worden door één partij naar voren geschoven als absolute topprioriteit terwijl ze voor de leden van de overige partijen niet erg belangrijk zijn.

Dat er verschillen in prioriteiten zijn, blijkt misschien nog het best uit de beperkte overlap die een paarsgewijze vergelijking naar voren brengt. CD&V'ers en Open Vld'ers liggen op basis van de prioriteiten die ze naar voren schuiven het dichtst bij elkaar ($r = 0,802$; $p < 0,000$), en ook met de sp.a'ers komen de christendemocraten vrij goed overeen over de thema's die ze belangrijk vinden ($r = 0,773$; $p < 0,000$). Maar voor het overige vallen vooral de grote prioriteitsverschillen op. Die zijn zoals te verwachten het grootst tussen groenen en N-VA'ers ($r = -0,267$, $p = 0,285$) en tussen sp.a'ers en N-VA'ers ($r = -0,87$; $p = 0,732$). Maar ook bij de partijen die traditioneel als meer gelijkgezind worden beschouwd, lopen de prioriteiten sterk uit elkaar. Zo verschilt N-VA relatief sterk van Open Vld ($r = 0,425$, $p = 0,079$) inzake welke thema's prioritair moeten aangepakt worden, en nog veel sterker van CD&V ($r = 0,176$; $p = 0,484$). Ook respectievelijk CD&V'ers en groenen ($r = 0,05$; $p = 0,845$) en groenen en socialisten ($r = 0,261$; $p = 0,295$) leggen thematisch een sterk verschillende klemtoon.

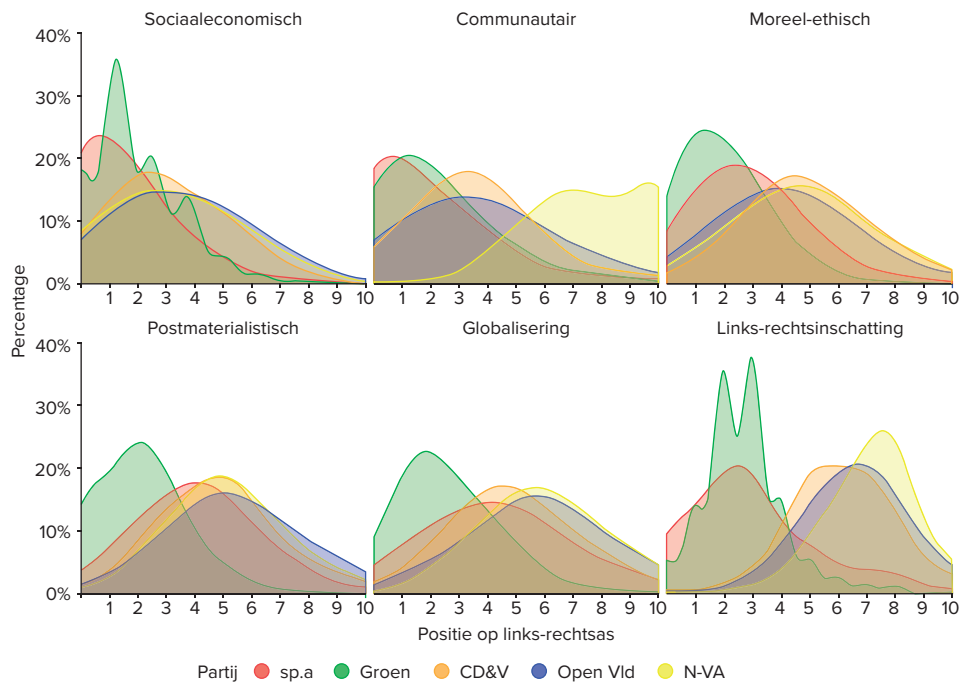
Op basis van bovenstaande analyses kunnen we stellen dat er inhoudelijke verschillen zijn tussen de leden van verschillende partijen. Op positioneel vlak zijn die verschillen evenwel beperkt in omvang. De reikwijdte tussen de twee extreemste gemiddelden is op de meeste inhoudelijke vraagstukken laag: de gemiddelde posities liggen slechts over een dertigtal procent (en vaak zelfs minder) van de schaal verspreid. Op de communautaire dimensie liggen de meningen wat verder uit elkaar, vanwege de afwijkende positie van de N-VA'ers. Ook m.b.t. globaliseringskwesities kunnen de inhoudelijke tegenstellingen wat oplopen. De *saliency*-benadering stuurt het beeld van een amorf ideologisch landschap evenwel deels bij. De leden van Vlaamse partijen leggen immers wel verschillende klemtonen in de thema's die ze belangrijk vinden.

Alles bij elkaar kan men stellen dat de inhoudelijke verschillen tussen de leden van de Vlaamse partijen niet zo groot zijn. Op dat vlak vertonen de Vlaamse partijen dus kenmerken van de makelaarspartij. Dat geldt evenwel niet voor alle partijen in dezelfde mate. Zoals verwacht, vinden we immers dat de nichepartijen N-VA en vooral Groen met betrekking tot de externe verschillen het meest naar de ideologische partij overhellen.

4.2 Interne verschillen

Uit Figuur 4.2 en Tabel 4.3 blijkt dat er in Vlaanderen geen grote eensgezindheid bestaat binnen partijen. Figuur 4.2 bevat voor de zes schalen uit dit onderzoek de dichtheidscurves voor de verschillende partijen en geeft dus weer hoe de posities van de leden zijn verdeeld over de verschillende 11-puntenschalen. Hoe lager het topje van die curve, hoe meer de opvattingen binnen een partij verschillen. We zien vooral eerder platte curves. Op vlak van de interne verschillen zijn de meeste Vlaamse partijen dus makelaars i.p.v. ideologen.

Figuur 4.2: Dichtheidscurves per breuklijn

Dat blijkt ook uit de agreementscores die in Tabel 4.3 staan. Bij een agreementscore van +1 is er sprake van perfecte overeenstemming tussen de leden, bij -1 is er complete polarisatie binnen de partij. Ondanks het feit dat de gemiddelde agreementscore nooit negatief is en slechts in een van de twaalf gevallen onder 0.300 duikt, komt ze ook maar in vier gevallen boven 0.500 uit. Dat is het geval m.b.t. de wenselijkheid van kleinere sociale klassenverschillen, het homohuwelijk, de Vlaamse onafhankelijkheid en de zelfplaatsing op de links-rechtsas. De grootste eensgezindheid is er m.b.t. de sociaaleconomische en communautaire kwestie. Op ethische kwesties, postmaterialia-

listische vraagstukken en globalisering is die het laagst. Vooral de thema's softdrugs, migrantenstemrecht en Europese integratie zorgen voor verdeeldheid binnen de partijen. Dat de eensgezindheid binnen de Vlaamse partijen aan de lage kant is, blijkt ook uit een vergelijking met eerder onderzoek naar Nederlandse partijleden. Daar liggen de gemiddelde agreementscores tussen 0.30 en 0.74.⁵⁰

Tabel 4.3: Agreementscores voor diverse politieke vraagstukken (+1 = perfecte overeenstemming; 0 = geen overeenstemming; -1 = extreme interne polarisering)

	Groen	sp.a	CD&V	Open Vld	N-VA	Gemiddelde
Sociaaleconomische dimensie						
<i>Sociale klassenverschillen</i>	0,798	0,760	0,596	0,477	0,511	0,628
<i>Arbeidersstrijd voor gelijkwaardige positie</i>	0,573	0,591	0,391	0,297	0,293	0,429
Postmaterialistische dimensie						
<i>Economische groei vs. milieubehoud</i>	0,577	0,315	0,340	0,227	0,356	0,363
<i>Economie vs. levenskwaliteit</i>	0,637	0,366	0,351	0,300	0,387	0,408
Moreel-ethische dimensie						
<i>Vervolging softdrugs</i>	0,375	0,109	0,403	0,163	0,313	0,273
<i>Openstelling homohuwelijk</i>	0,824	0,664	0,259	0,458	0,302	0,501
<i>Moreel-ethische kwesties</i>	0,603	0,541	0,150	0,260	0,241	0,359
Communautaire dimensie						
<i>Graad staats hervorming</i>	0,394	0,441	0,491	0,370	0,627	0,465
<i>Vlaanderen onafhankelijk</i>	0,719	0,654	0,497	0,399	0,503	0,554
Globalisering						
<i>Europese integratie</i>	0,496	0,303	0,349	0,211	0,260	0,324
<i>Migrantenstemrecht</i>	0,515	0,149	0,236	0,386	0,411	0,339
Algemeen links-rechtsinschatting	0,673	0,488	0,535	0,562	0,641	0,580
Gemiddelde per partij*	0,591	0,445	0,369	0,322	0,382	

* Gemiddelde zonder de zelfplaatsing op de algemene links-rechtsschaal; A-scores onder de gemiddelde graad van overeenkomst staan **in vet**

Op basis van de theorie konden we op het vlak van interne eensgezindheid verschillen verwachten tussen de partijen, namelijk dat de nichepartijen Groen en N-VA ideologisch meer samenhangen dan de rest. Dit blijkt niet volledig te kloppen omdat de N-VA-leden, zeker vanuit positioneel oogpunt bekeken, relatief veel van mening verschillen.

Figuur 4.2 toont dat de Vlaams-nationalistische partij in dat opzicht sterk lijkt op de oude zuilpartijen sp.a, Open Vld en CD&V. Groen wijkt daarvan af. In Figuur 4.2 steken de scherpe pieken bij de ecologisten af tegen de veel vlakkere curves van de andere partijen. Dat wil zeggen dat de groenen in grote mate hetzelfde denken, iets wat ook blijkt uit de agreementscores in Tabel 4.3. Met een gemiddelde A-score van 0,591 steken de ecologisten ver boven de rest uit. Enkel over de vraag tot hoever de staatshervorming moet gaan zijn de groenen meer dan gemiddeld verdeeld. Al zijn ze het er wel sterk over eens dat Vlaamse onafhankelijkheid een brug te ver is. Sp.a (A-score = 0,445), N-VA (A-score = 0,382) en CD&V (A-score = 0,369) volgen qua interne eensgezindheid op ruime afstand van de groenen. Sp.a'ers zijn vooral verdeeld over globaliseringsvraagstukken, postmaterialistische kwesties en softdrugs. CD&V'ers hebben dan weer vooral over ethische kwesties uiteenlopende meningen. N-VA'ers zitten op basis van hun gemiddelde A-score in de middenmoot, maar dat heeft vooral te maken met hun grote eensgezindheid over de mate van staatshervorming. Op veel andere vragen scoort de partij onder het gemiddelde. Zeker op ethische kwesties en globaliseringsvraagstukken worden soms lage A-scores genoteerd. De meest verdeelde partij is evenwel Open Vld. De liberalen hebben een zeer lage gemiddelde A-score (0,322). Op één vraag na zitten ze altijd onder het gemiddelde en slechts op twee vragen noteren ze een A-score van meer dan 0.400.

Als we ten slotte kijken naar de beleidsprioriteiten die partijleden naar voren schuiven, is een gelijkaardig beeld te zien. In Tabel 4.2 valt op dat ecologisten en in mindere mate N-VA'ers het eens zijn over de inhoudelijke dossiers waarvan hun partij vooral werk moet maken. De groenen zetten heel duidelijk het thema leefmilieu bovenaan de partijagenda, terwijl de Vlaams-nationalisten kiezen voor Vlaams zelfbestuur. Bij sp.a, CD&V en Open Vld is minder scherp afgelijnd wat als prioritair wordt beschouwd.

5. Conclusie

Of Vlaamse partijen in crisis zijn, hangt samen met de taak die men voor partijen binnen een democratie weggelegd ziet. Als partijen eensgezinde blokken moeten zijn die kiezers duidelijke keuzes moeten voorschotelen, dan verkeren de meeste in een lichte crisis. Op basis van dit hoofdstuk kunnen we immers stellen dat de meeste Vlaamse partijen eerder aansluiten bij het model van de makelaarspartij.

Als politieke partijen echter vooral moeten zorgen voor politieke stabiliteit, dan kennen partijen een bloeiperiode. Vanuit het oogpunt van coalitievorming en besluitvorming

zijn makelaars immers een godsgeschenk. Doordat de inhoudelijke afstand beperkt is, kunnen makkelijk compromissen worden gesloten. Binnen de partijen leven dan wel grote tegenstellingen, maar intern wordt dus al aan compromisvorming gedaan door de makelaarspartijen. Vooraleer standpunten dus naast die van andere partijen worden gelegd, hebben partijen zelf al heel wat conflictpotentieel weggemasseed.

De grote interne verschillen kunnen wel de geloofwaardigheid van de Vlaamse partijen ondermijnen. Zo zenden de partijen met die interne veelkleurigheid wellicht tegenstrijdige signalen naar de burgers en weten die niet langer waarvoor partijen staan. Bovendien kunnen de lage agreementscores twijfel doen rijzen over de regeringsprestatie van partijen. De veelstemmigheid kan immers de indruk wekken dat bepaalde regeringsbeslissingen niet genomen worden omdat ze op intern verzet zouden kunnen stoten.

De conclusie dat Vlaamse partijen makelaars zijn, verdient ook enige nuancering. De reden om hen als makelaars te bestempelen, heeft ten eerste vooral te maken met het feit dat ze intern relatief weinig samenhang vertonen. Met betrekking tot de verschillen tussen partijen krijgen we immers een gemengd beeld te zien: positioneel zijn de verschillen eerder beperkt, maar de thema's die leden belangrijk vinden verschillen duidelijker tussen de partijen.

Ten tweede zou het onjuist zijn om het label van makelaar even hard op alle Vlaamse partijen die hier werden onderzocht te kleven. De nichepartij Groen verschilt immers duidelijk van de rest en neigt het meest naar het model van een ideologische partij. De ecologisten zijn intern veel eensgezinder dan de rest en ook op extern vlak positioneert de partij (of althans haar leden) zich vaak op de flanken van het ideologische spectrum. Dat laatste geldt ook voor die andere nichepartij uit het onderzoek, de N-VA. Al sluit de beperkte interne samenhang wel veel meer aan bij die van de traditionele partijen. Wellicht is dit het resultaat van de grote ledengroei van het voorbije decennium. Bovendien is N-VA de opvolger van de VU, een partij die inhoudelijk relatief sterk verschilde van de huidige N-VA⁵¹ maar via het ledenbestand wellicht wel nog haar sporen nalaat.

Het Vlaamse partijwezen kan dus zeker niet onverkort herleid worden tot een systeem van makelaars. Eerder onderzoek op basis van partijprogramma's toont bovendien aan dat de inhoudelijke polarisering de voorbije 20 jaar is toegenomen.⁵² We konden voor dit onderzoek ook geen gebruik maken van de opinies van de leden van de nichepartij Vlaams Belang. Als gevolg hiervan kunnen we dan ook besluiten dat het Vlaamse partijlandschap is opgebouwd uit een mengeling van ideologen en makelaars.

Appendix

Tabel 4.4: Factorladingen van principale componentenanalyse van 11 stellingen (N = 2793)

Stelling/Vraag	Moreel-ethische breuklijn	Communaire breuklijn	Postmaterialistische breuklijn	Sociaal-economische breuklijn	Globaliseringsbreuklijn
Sociale klassenverschillen	,130	-,124	,221	,770	,104
Arbeidersstrijd voor gelijkwaardige positie	,039	-,076	,007	,868	-,058
Economische groei vs. milieubehoud	-,181	,109	-,812	-,002	-,099
Economie vs. levenskwaliteit	,061	-,112	,788	,226	,089
Graad staatshervorming	-,137	,900	-,084	-,130	-,011
Vlaanderen onafhankelijk	-,104	,882	-,157	-,075	-,159
Vervolging softdrugs	,581	-,125	,298	-,039	,124
Openstelling homohuwelijk	,817	-,111	,068	,117	,155
Moreel-ethische kwesties	,843	-,061	,027	,105	-,012
Europese integratie	,096	-,060	,091	-,025	,943
Migrantenstemrecht	,323	-,356	,366	,182	,525

KMO = ,778

Bartlett's: $p = ,00$

Tabel 4.5: Bèta-coëfficiënten van lineaire regressies met factoren als afhankelijke variabelen

	Sociaal-economisch	Ethisch	Communaire	Inspraak	Globalisering
Lid na 2010	-,013	,043*	-,003	-,084***	-,074***
Activisme (binair)	,015	,024	,003	,000	,019
Lidmaatschapsmotief: Ideologie	,047*	-,026	-,001	-,012	,108***
Lidmaatschapsmotief: Pragmatiek	,003	,042*	,046**	-,021	-,036
Leeftijd (jaren)	,131***	-,239***	,048**	,053*	-,066***

	Sociaal-economisch	Ethisch	Communautair	Inspraak	Globalisering
Geslacht	,021	,107***	-,059***	-,033	-,113***
Diploma (binair)	-,045*	-,013	-,018	,063**	,235***
sp.a ^a	-,158***	,013	-,074***	,046*	-,184***
CD&V	-,295***	-,355***	,048**	,165***	-,137***
Open Vld	-,380***	-,145***	,079***	-,010	-,168***
N-VA	-,439***	-,243***	,672***	,056*	-,273***
R ²	0,197	0,245	0,441	0,043	0,184

*p < ,05, **p < ,01, ***p < ,001

^a Groen is de referentiecategorie voor elke partij.

Noten

1. Vergelijkbare onderzoeken werden reeds gedaan voor Canada (Cross & Young, 2002) en Nederland (den Ridder, 2014) op wie de auteurs zich deels inspireerden.
2. Cross & Young (2002)
3. Volkens & Klingemann (2001)
4. Wesley (2009)
5. Scarrow (1994); Wauters & Bouteuca (2016)
6. Cross (2012); Wauters (2014)
7. Miller & Schofield (2003); Aldrich (1983)
8. van Haute & Carty (2011)
9. Cross & Young (2002); Wesley (2009)
10. Bv. Budge & Klingemann (2001)
11. Aron (1955)
12. Bell (1960)
13. Lyotard (1979)
14. Fukuyama (1992)
15. Kolakowski (1990)
16. Downs (1957)
17. Kircheimer (1966)
18. Panebianco (1988)
19. Katz & Mair (1995)
20. Krouwel (2003); Hooghe (2004)
21. Adams, Clark, Ezrow & Glasgow (2006)
22. Rabinowitz & Macdonald (1989)
23. McCarty, Poole & Rosenthal (2006); Merrill & Adams (2001)
24. Krouwel (1999); Budge & Klingemann (2001); Volkens & Klingemann (2001)
25. Bouteuca (2011); Bouteuca (2014)
26. Green (2007)

27. Aldrich (1983)
28. May (1973)
29. May (1973)
30. Kennedy, Lyons & Fitzgerald (2006); van Holsteyn, den Ridder & Koole (2015)
31. den Ridder (2014)
32. Boucek (2009); Harmel, Janda & Smith (1995); Panebianco (1988); Belloni & Beller (1978)
33. Kircheimer (1966)
34. Panebianco (1988)
35. Devos (2016)
36. van Haute & Carty (2011)
37. Kircheimer (1966)
38. Adams et al. (2006)
39. Rabinowitz & Macdonald (1989); Janda, Harmel, Edens & Goff (1995); Harmel et al. (1995); Laver & Garry (2000); Bouteca (2015); Bouteca & Devos (2016)
40. den Ridder (2014)
41. Van Der Eijk (2001)
42. Van Der Eijk (2001)
43. den Ridder (2014)
44. Het blijkt zeer relevant om de verschillen tussen leden op partijniveau te bekijken. De partijvariabele verklaart immers meer dan om het even welke andere factor de inhoudelijke standpunten die leden innemen. Volgens de literatuur kunnen naast partijlidmaatschap nog diverse factoren de inhoudelijke verschillen tussen partijleden verklaren. Op basis van den Ridder (2014) maken we een onderscheid tussen de achtergrondkenmerken, de activiteitsgraad, lidmaatschapsmotieven en lidmaatschapsduur. Met betrekking tot de achtergrondkenmerken valt te verwachten dat geslacht (vrouwen linkser dan mannen), leeftijd (ouderen minder extreem dan jongeren) en ook het opleidingsniveau tot andere standpunten aanleiding kunnen geven. Ook de activiteitsgraad (actieve leden denken extremer dan passieve leden), lidmaatschapsmotieven (ideologen extremer dan mensen die lid werden uit pragmatische overwegingen) en de lidmaatschapsduur (nieuwe leden zijn nog niet gesocialiseerd) kunnen een rol spelen. Uit vijf regressieanalyses (een per dimensie) (zie appendix Tabel 4.5) blijkt evenwel dat lidmaatschapsduur, activiteitsgraad en lidmaatschapsmotieven nauwelijks verklarend zijn voor de standpunten die leden innemen op de vijf onderzochte dimensies. Enkel de achtergrondkenmerken blijken soms relevant te zijn. Maar ook deze variabelen zijn meestal van minder belang dan de partij waartoe men behoort.
45. Omdat de varianties significant verschillen, gebruikten we de Brown-Forsythe-test. Bij de post-hoc-tests hanteerden we de Games-Howell-test.
46. De reikwijdte van elke dimensie geeft aan hoeveel spanning er op die dimensie zit. Bedraagt ze 100 procent, dan is de spanning maximaal; bij 0 procent is partijcompetitie op de dimensie volledig afwezig. De reikwijdte wordt berekend door de afstand tussen de twee verst van elkaar gelegen gemiddelden door de maximale schaalafstand (= 10) te delen en te vermenigvuldigen met 100 procent (den Ridder 2014:164).
47. Zie bv. CHES-data 2014 (Bakker R., et al., 2015. "2014 Chapel Hill Expert Survey." Version 2015.1. Beschikbaar op chesdata.eu. Chapel Hill, NC: University of North Carolina, Chapel Hill.)
48. Dassonville & Baudewyns (2014)
49. Petrocik (1996)
50. den Ridder (2014)
51. Wauters & Bouteca (2016)
52. Bouteca (2014)